

UDC: 371.132/.373.3:001.891

**METHODS AND TECHNIQUES PEDAGOGICAL THINKING
DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER-RESEARCHER OF
PRIMARY SCHOOL**

PhD in Pedagogical Sciences, O. Shkvyr

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Ukraine, Khmelnytskyi

The article focuses on the problem of training of the future primary school teachers to the research activity. The development of pedagogical thinking is determined as an important component of the research competence of the future primary school teacher. Based on the analysis of scientific-pedagogical literature the role and importance of use of pedagogical tasks in the process of preparation of the future teachers-researchers have revealed. The separation of the research pedagogical tasks on general pedagogical and special has been offered. The nature and experience of use of general pedagogical and special research tasks in the process of preparation of the future primary school teachers have been cleared up. The types of techniques of development of pedagogical thinking of students, which can be used in the solution of pedagogical tasks and creative tasks, have been proposed: use of the existential experience of the students, heuristic technique, methods of comparison, constructing rules, hypotheses, prediction, refutation of teaching absurdities. The content of the techniques has been revealed and the examples of their application have been offered. The conclusion is made about the need for systematic use of these methods and techniques of teaching.

Key Words: teacher's research activity, research competence of the teacher, pedagogical thinking, active teaching methods, techniques of development of pedagogical thinking, pedagogical tasks, pedagogical research tasks, general pedagogical research tasks, special research tasks.

кандидат педагогічних наук, доцент, Шквир О. Л. Методи та прийоми розвитку педагогічного мислення майбутнього вчителя-дослідника початкової школи / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, Україна, Хмельницький

У статті акцентовано увагу на проблемі підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності. Розвиток педагогічного мислення визначено як важливий складник дослідницької компетентності майбутнього вчителя початкової школи. На основі аналізу науково-педагогічної літератури розкрито роль і значення використання педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів-дослідників. Запропоновано поділ дослідницьких педагогічних задач на загальнопедагогічні та спеціальні. Висвітлено сутність та досвід використання загальнопедагогічних та спеціальних дослідницьких задач у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів. Визначено види прийомів розвитку педагогічного мислення студентів, які можна використовувати при розв'язанні педагогічних задач та творчих завдань: звернення до екзистенційного досвіду студентів, евристичний прийом, прийоми порівняння, конструювання правил, висунення гіпотез, прогнозування, спростування, педагогічних абсурдів. Розкрито зміст прийомів та наведено приклади їх застосування. Зроблено висновок про необхідність систематичного використання означених методів та прийомів навчання.

Ключові слова: дослідницька діяльність учителя, дослідницька компетентність учителя, педагогічне мислення, активні методи навчання, прийоми розвитку педагогічного мислення, педагогічні задачі, педагогічні дослідницькі задачі, загальнопедагогічні дослідницькі задачі, спеціальні дослідницькі задачі.

Вступ. Суттєві зміни, що відбуваються у початковій школі (впровадження положень Концепції нової української школи, Державних стандартів початкової загальної освіти, навчальних програм, підручників), висувають нові вимоги до діяльності вчителя початкових класів. Адекватно реагувати на зміни може вчитель, готовий до освоєння нових інноваційних процесів, проектування та творчості. Тому набуває актуальності проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до дослідницької діяльності

У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага професійній підготовці вчителів початкової школи: теоретичним та методологічним засадам підготовки майбутніх учителів початкової школи (К. Авраменко, Ш. Амонашвілі, О. Мороз, О. Савченко, В. Сухомлинський та ін.); особливостям підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення науково-дослідної роботи (С. Балашова, П. Горкуненко, Л. Коржова, С. Мартиненко, Мельник та ін.). Однак потребує додаткового дослідження питання розвитку педагогічного мислення майбутнього вчителя початкових класів як важливого складника дослідницької компетентності вчителя.

Метою статті є висвітлення ефективних методів та прийомів розвитку педагогічного мислення майбутніх учителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу статті. Оскільки педагогічну діяльність вчителя-дослідника можна розглядати як систему неповторних, унікальних за своєю природою педагогічних ситуацій, які безперервно змінюються, то виникає необхідність формування у майбутнього вчителя гнучкого, винахідливого, креативного, концептуально багатого професійного мислення. Цьому сприяє такий активний метод навчання, як розв'язання педагогічних задач. Погоджуємося з думкою О. Матвієнко, що перехід від загального до проблемно-методологічного підходу до навчання, спрямованого на

розвиток у вчителя конкретної методології розв'язання типових педагогічних проблем (задач) надає можливість поставити вчителя в позицію дослідника [1].

Аналіз праць Л. Кондрашової показав, що розв'язання педагогічних задач є насамперед творчою діяльністю, спрямованою на реалізацію цілої низки навчально-виховних проблем, це дієвий засіб активізації пізнавальної діяльності студентів, удосконалення таких розумових операцій, як синтез, аналіз, узагальнення, доведення, формування професійних умінь та навичок [2].

Аналізуючи наявний потенціал різноманітних педагогічних задач, ми зосередили свій вибір на педагогічних задачах дослідницького характеру. Зазначимо, що розв'язання задач дослідницького характеру ми розуміємо як процес усвідомлення та прийняття проблеми, яка пов'язаної з майбутньою дослідницькою діяльністю і передбачає побудову гіпотези, розробку проекту її розв'язання з визначенням доцільних методів науково-педагогічного дослідження.

Визначаючи задачі, які б сприяли формуванню дослідницької компетентності у майбутніх учителів початкових класів, ми дійшли висновку, що залежно від місця їх використання (навчальної дисципліни) педагогічні дослідницькі задачі можна поділити на такі групи: загальнопедагогічні (використовуються у процесі вивчення педагогічних навчальних дисциплін, визначених навчальним планом ВНЗ), спеціальні (використовуються при вивченні спеціальних курсів, зокрема спецкурсу "Методика проведення педагогічних досліджень у початковій школі").

Так на семінарському занятті з навчальної дисципліни "Дидактика" студентам пропонувалося розв'язання такої задачі: "Яким чином можуть бути використані для вивчення пізнавальних інтересів учнів першого класу зазначені методи: педагогічне спостереження, аналіз

педагогічних фактів, метод незалежних характеристик, вивчення і аналіз дитячих робіт? Визначте низку методів активізації навчально-пізнавальної діяльності першокласників".

На практичному занятті з навчальної дисципліни "Теорія виховання та методика виховної роботи" була розв'язана така задача: "Готуючись до виховної години у 4 класі, вчитель-вихователь склав детальний план проведення виховного заходу, підібрав цікавий, з його точки зору, матеріал, виписав цитати, підготував питання. Але під час проведення виховної години діти почали задавати зовсім інші питання, аніж ті, що передбачив вихователь. Те, що він розповідав було дітям нецікаво, вони неухважно слухали, дехто взагалі займався сторонніми справами.

Якої помилки припустився вчитель-вихователь, моделюючи виховну годину? Які методи науково-педагогічного дослідження ви б використали для вивчення інтересів учнів? Як би ви використали ініціативу й інтереси учнів при підготовці та проведенні виховної години?

Робота з педагогічною задачею передбачала низку основних кроків: перша реакція аудиторії зазвичай ґрунтувалася на емоціях, тобто визначалася почуттями, які викликала у більшості слухачів. Далі починалося "раціональне розуміння", тобто залучення наукової інформації, яка допомагає зрозуміти або пояснити поведінку дитини чи вчителя у конкретній ситуації.

Уникаючи оцінних суджень, ми давали можливість кожному студенту висловитися стосовно того, як він поведеться в аналогічній ситуації

Для спецкурсу "Методика проведення педагогічних досліджень у початковій школі" були розроблені спеціальні задачі, за допомогою яких студенти вчилися підбирати методи педагогічного дослідження для вирішення певної проблеми, доводити їх доцільність та необхідність.

Вони використовувались на лекціях, семінарських і практичних заняттях. Свої відповіді студенти формулювали як в усній формі, так і в письмовій. Досвід використання письмової форми розв'язання задач засвідчує, що систематичне написання таких творів істотно підвищує точність формулювань, чіткість і послідовність викладу, аргументованість і доведеність. Наші висновки збігаються з висновками О. Матвієнко, яка зазначає: "Письмова мова дисциплінує мислення, робить відповіді й логіку міркувань більш соціалізованими" [1].

До кожної теми курсу ми розробили низку науково-педагогічних задач із практики сучасної початкової школи. Наведемо приклад з першої теми ("Педагогічне дослідження: суть, види, логіка педагогічного дослідження"):

1. Анастасія Онищенко, старанна і відповідальна учениця, відмінниця 3-Г класу. Але під час написання самостійних чи контрольних робіт вона стає неухважною, розгубленою, часто плаче.

– Як за допомогою педагогічного дослідження можна визначити причини такої поведінки дівчинки?

– Яке значення мають педагогічні дослідження в діяльності вчителя початкових класів?

2. Уявіть, що у ваш клас прийшла нова учениця.

– З чого ви розпочнете знайомство з нею?

– Що, на вашу думку, вчителю треба знати для проведення індивідуальної роботи з ученицею? [3].

Ефективність системи педагогічних задач визначається не лише їх змістом, але й прийомами подачі. На основі вивчення науково-педагогічної літератури (В. Андрєєв, С. Мартиненко, Ю. Колюткін, А. Хуторський та ін.) ми визначили прийоми розвитку педагогічного мислення (табл. 1), які ми використовували при розв'язанні педагогічних задач та виконанні творчих завдань.

Таблиця 1.

Прийоми розвитку педагогічного мислення

№	Назва прийому	Зміст прийому
1.	Звернення до екзистенційного досвіду студентів	Актуалізація дитячих спогадів студентів
2.	Евристичний	Залучення студентів до самостійних висновків
3.	Порівняння	Порівняння студентського продукту (результату розв'язання задачі) з продуктом відомих практиків початкової школи або викладачів
4.	Конструювання правил	Формулювання студентами правил професійної поведінки педагога
5.	Висунення гіпотез	Вибір підвалин для конструювання студентами версій: "що буде, якщо"
6.	Прогнозування	Передбачення студентом динаміки мотивів, взаємовідносин, поведінки учнів
7.	Спростування	Доведеність хибності дій вчителя
8.	Педагогічних абсурдів	На основі з'ясування абсурдності дій вчителя розробка студентами власних дій

Зупинимося на прикладах. Звернення до екзистенційного досвіду студентів актуалізувало їх дитячі спогади, що, у свою чергу, створювало такий емоційний фон заняття, який сприяв формуванню мотиваційно-сміслового аспекту дослідницької діяльності вчителя.

Наприклад, на одному занятті студентам пропонувалося пригадати, чи копіювали вони поведінку свого першого вчителя. Після спогадів вони аналізували такі думки: "Вчителеві треба бути таким, якими він хоче бачити своїх вихованців" (К. Ушинський), "Життя переконує, що вихованець – дзеркало вихователя" (В. Сухомлинський), "Думки, оцінки улюбленого вчителя стають для учня еталоном у ставленні до людей, їхніх вчинків, явищ дійсності" (Ш. Амонашвілі). Виконуючи такі завдання, студенти усвідомлювали ту роль, яку в долі

кожної дитини відіграє перша вчителька, переосмислювали власний досвід, професійно зростали.

До евристичних прийомів ми зверталися тоді, коли студентам треба було зробити самостійні висновки, визначити тенденції, знайти закономірності. "Продуктами" евристичного навчання є не лише знання і вміння, але й збагачення та поповнення досвіду, освітніх цінностей, розвиток мислення, цілей, рефлексії, заснованої на оцінці власної діяльності [4]. Ю. Кулюткін називає евристику мегаспособом, "за допомогою якого людина знаходить нові способи вирішення, будує нестереотипні плани і програми, за допомогою яких знаходяться конкретно-змістові способи розв'язання..." [5]. Евристичні прийоми побудовані на принципах стимулювання мисленнєвих процесів, що включають порівняння, зіставлення, аналіз, синтез, оцінку нової якості, стану та визначення шляхів розв'язання поставлених задач.

Наприклад, на занятті з "Технології навчального процесу в початковій школі" студентам була запропонована така задача: "Вчителька початкових класів для розвитку самостійності, творчості, пізнавальних інтересів часто задає учням додому готувати проекти (виготовляти їх на плакатах та готувати доповіді). З часом це почало викликати незадоволення у батьків учнів, знизило мотивацію учнів до такого виду самостійної роботи. Яка мета використання проектної технології у початковій школі? Як слід запроваджувати проектну технологію навчання у початковій школі? Яка роль батьків при цьому? Які можуть бути причини зниження інтересу до проектів у дітей та їх батьків?"

У процесі аналізу різноманітних варіантів розв'язання педагогічних задач, які пропонувались студентам, досить часто використовувався прийом порівняння. Реалізувався він за такою схемою: спочатку проводився аналіз і зіставлення різноманітних версій, запропонованих

студентами, потім їх версії порівнювались із авторитетним аналогом (скажімо, як подібні задачі розв'язували Ш. Амонашвілі, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші відомі педагоги). Інколи варіанти студентів щодо розв'язку педагогічної задачі порівнювались з практичним вирішенням викладача.

Під час формування у студентів етичних і ціннісних основ дослідницької діяльності ми широко використовували прийом конструювання правил. Йдеться про правила професійної поведінки педагога. Цей прийом використовувався у тих випадках, коли в умовах педагогічної задачі містився опис нетактовної поведінки вчителя. Під час дослідження різних версій розв'язання цієї задачі з висловлювань та міркувань студентів складалася загальна думка, яка формулювалась як незаперечне правило поведінки вчителя-вихователя.

У процесі розв'язання задач доцільним було і застосування прийому висунення гіпотез. С. Мартиненко акцентує, що цей прийом як спосіб розвитку когнітивних дій має свою ефективність [6]. Уміння будувати гіпотези та відповідно передбачати кінцевий результат навчально-виховної роботи є одним із важливих моментів у дослідницькій діяльності вчителя. Тому завдання, що навчають студентів будувати педагогічні гіпотези, на зразок, "як зміниться педагогічна ситуація, якщо ...", були досить важливими.

Під час розв'язання задач використовувався також прийом прогнозування. Наприклад, студентам пропонувалося передбачити динаміку розвитку взаємин між вчителем та учнем, мотивів, навчальних успіхів школяра на основі тієї інформації, яка містилась в умовах задачі.

При розв'язуванні педагогічних задач використовувався прийом спростування дій вчителя. Якщо студенти відзначали, що дії вчителя є

неправильними, то їм пропонувалося довести хибність цієї думки двома способами: або шляхом обґрунтування істинності думки, що дії вчителя є неправильними, або шляхом зведення до абсурду наслідків, які суперечать закономірностям розвитку молодших школярів, або не узгоджуються із загальноновизнаними істинними і достовірними педагогічними теоріями.

Інколи під час розв'язання задач використовувався прийом педагогічних абсурдів. Він був особливо доцільним у тих ситуаціях, коли пропонувалися задачі на аналіз педагогічних дій учителя. Наведемо такий приклад. Учителька початкової школи (2 клас) постійно дає домашнє завдання – вивчити напам'ять вірші, уривки з текстів. Коли її запитали, з якою метою вона це робить, то отримали відповідь: "Я розвиваю у дітей пам'ять". Після обговорення цієї ситуації була складена задача: "Уявіть, що ви працюєте з учнями 2 класу і ставите перед собою мету – розвивати пам'ять дітей. Як ви будете досягати цього, з чого розпочнете? Яким мнемонічним прийомам можна навчити дітей? Побудуйте логічну схему їх відпрацювання в процесі навчання математики (читання)?"

Висновки. Ефективним методом підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень визначаємо розв'язання педагогічних задач, серед яких виділяємо загальнопедагогічні та спеціальні дослідницькі задачі. Доцільними прийомами розвитку педагогічного мислення є звернення до екзистенційного досвіду студентів, евристичний прийом, прийоми порівняння, конструювання правил, висунення гіпотез, прогнозування, спростування, педагогічних абсурдів. Систематичне використання зазначених методів та прийомів сприятиме успішній підготовці майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності.

Література:

1. *Матвієнко О. В. Виховання школярів: педагогічні задачі та завдання / О. В. Матвієнко. – К.: ПЦ "Фоліант", 2013. – 200 с.*
2. *Кондрашова Л. В. Сборник педагогических задач / Л. В. Кондрашова. – М.: Просвещение, 2000. – 144 с.*
3. *Шквир О. Л. Методика педагогічного дослідження у початковій школі: теорія та практика: навч. посіб. / О. Л. Шквир. – Хмельницький: ХГПА, 2012. – 106 с.*
4. *Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А. В. Хуторской. – М.: Из-во МГУ, 2003. – 416 с.*
5. *Кулюткин Ю. Н. Психологические особенности деятельности учителя: мышление учителя / Ю. Н. Кулюткин. – М.: Педагогика, 1990. – С. 7-26.*
6. *Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності: дис. док. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти / С .М. Мартиненко. – К., 2009. – 476 с.*

References:

1. *Matviienko O. V. Vychovannia shkoliariv: pedahohichni zadachi ta zavdannia / O. V. Matviienko. – K. : PTs "Foliant", 2013. – 200 s.*
2. *Kondrashova L. V. Sbornik pedagogicheskikh zadach / L. V. Kondrashova. – M.: Prosveshcheniye, 2000. – 144 s.*
3. *Shkvyr O. L. Metodyka pedahohichnoho doslidzhennia u pochatkovii shkoli: teoriia ta praktyka: navch. posib. / O. L. Shkvyr. – Khmelnytskyi : KhHPA, 2012. – 106 s.*
4. *Khutorskoi A. V. Didakticheskaya evristika. Teoriya i tekhnologiya kreativnogo obucheniya / A. V. Khutorskoi. – M.: Iz-vo MGU, 2003. – 416 s.*
5. *Kuliutkin Yu. N. Psikhologicheskiye osobennosti deyatelnosti uchitielia: myshleniye uchitielia / Yu. N. Kuliutkin. – M.: Pedagogika, 1990. – S. 7-26.*

6. *Martynenko S. M. Systema pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv do diahnostychnoi diialnosti: dys. dok. ped. nauk: 13.00.04 – teoriia ta metodyka profesiinoi osvity / S. M. Martynenko. – K., 2009. – 476 s.*